

Κεφάλαιο 11

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι υπήκοοι του σουλτάνου (17ος αιώνας)

Από τα τέλη του 16ου αιώνα, ύστερα από μια περίοδο ακμής, η Οθωμανική Αυτοκρατορία αντιμετωπίζει **προβλήματα**. Αυτά την οδηγούν σε μια **παρακμή** που κρατάει πολλά χρόνια. Οι συνεχείς πόλεμοι δημιουργούν μεγαλύτερα έξοδα για το οθωμανικό κράτος. Έτσι, βάζει στους ραγιάδες **νέους φόρους** και **νοικιάζει** όλο και πιο συχνά τα **κρατικά εισοδήματα** σε αξιωματούχους και σε ιδιώτες. Νέες κοινωνικές ομάδες αποκτούν δύναμη, ενώ άλλες **δυσσαρעותούνται** από τις αλλαγές και κάνουν συχνά **εξεγέρσεις**. Η κεντρική διοίκηση αδυνατίζει και δεν ελέγχει πια αποτελεσματικά τις διάφορες περιοχές. Το ίδιο συμβαίνει και στο **στρατό**. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία **χάνει εδάφη** σε πολέμους με τα κράτη της Ευρώπης. Παράλληλα δίνει σε εμπόρους από τα κράτη αυτά σημαντικά **προνόμια**. Έτσι τα ευρωπαϊκά κράτη αρχίζουν να επηρεάζουν την οθωμανική πολιτική. Ορισμένοι **ζιμήδες** (και ορθόδοξοι) επωφελούνται από τις αλλαγές αυτές και αποκτούν αρκετή **δύναμη**. Από τα τέλη του 16ου και το 17ο αιώνα όλο και πιο πολλοί ορθόδοξοι έρχονται σε επαφή με τη χριστιανική Ευρώπη. Τα γράμματα αναπτύσσονται και αρχίζει να διαδίδεται η εκπαίδευση, σχεδόν αποκλειστικά στην **ελληνική γλώσσα**.

Πληροφορίες για την περίοδο αυτή παίρνουμε από τα **οθωμανικά αρχεία**, από τα **αρχεία** των χριστιανικών κρατών που είχαν σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, από τα κείμενα που έγραφαν **περιηγητές** και από τα **αρχαιολογικά ευρήματα**.

A. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Αιτίες και μηχανισμοί

Η κρίση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από τα τέλη του 16ου αιώνα είναι πρώτα απ' όλα **οικονομική**. Οι Οθωμανοί αρχίζουν να χάνουν στους πολέμους, οι κατακτήσεις σταματούν και δε φέρνουν πια έσοδα. Η Αυλή του σουλτάνου κοστίζει όλο και περισσότερο. Για να βρει γρήγορα τα χρήματα που χρειαζόταν, η Οθωμανική Αυτοκρατορία πήρε διάφορα **μέτρα που όμως δεν έφεραν αποτελέσματα**. Αντίθετα, δημιούργησαν προβλήματα σε πολλές κοινωνικές ομάδες, ανώτερες και κατώτερες, και οδήγησαν σε μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές.

Από το 1683 μέχρι το 1699 η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν σε πόλεμο με τη Βενετία, την Αυστρία, την Πολωνία και τη Ρωσία. Η Βενετία και η Αυστρία μάλιστα, για να δημιουργήσουν περισσότερα προβλήματα στο οθωμανικό κράτος, ξεσήκωσαν αρκετούς χριστιανικούς πληθυσμούς που ζούσαν σε αυτό. Ο πόλεμος τέλειωσε με τη **Συνθήκη του Κάρλοβιτς** (1699). Με τη συνθήκη αυτή, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε πολλές περιοχές (στην κεντρική και στη νοτιοανατολική Ευρώπη, στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας) και η Αυστρία έγινε μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη.

Από τα τέλη του 16ου αιώνα και μετά οι οθωμανικές κατακτήσεις σταματούν. Το 17ο αιώνα η μόνη περιοχή που κατέκτησαν οι Οθωμανοί ήταν η Κρήτη (1669).

Οι οθωμανικές κατακτήσεις (1453–1600 περίπου)

11.1

11.2

Οθωμανικός χάρτης της Κρήτης.
17ος αιώνας, Λονδίνο (Μεγάλη
Βρετανία), Βρετανική Βιβλιοθήκη.

11.3

11.4

Πίνακας με τον πρεσβευτή του Γάλλου βασιλιά Λουδοβίκου ΙΔ΄ να επισκέπτεται την Αθήνα. Ο πίνακας δείχνει την Αθήνα όπως ήταν το 17ο αιώνα με τον Παρθενώνα πριν ανατιναχθεί. 1674, Αθήνα, Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών Βούρου-Ευταξία (μόνιμο δάνειο στο παραπάνω μουσείο από το Μουσείο Καλών Τεχνών της Σαρτρ, Γαλλία).

Χαρακτικό που δείχνει πώς ανατινάχτηκε ο Παρθενώνας από το Βενετό Φραγκίσκο Μοροζίνι, από βιβλίο που κυκλοφόρησε το 1707. Στο τέλος του 17ου αιώνα οι Βενετοί έκαναν εκστρατεία ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1687 ο Φραγκίσκος Μοροζίνι έφτασε στην Αθήνα και πολιορκήσε τους Οθωμανούς, που κλείστηκαν στην Ακρόπολη της Αθήνας. Ο Μοροζίνι βομβάρδισε την Ακρόπολη με αποτέλεσμα να ανατιναχθεί ο Παρθενώνας.

Το «Κιόσκι (περίπτερο) της Βαγδάτης» στο παλάτι του Τόπκαπι στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία). Το 1638 τέλειωσε ο πόλεμος ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και το κράτος των Σαφαβιδών (1623-1638). Τότε οι Οθωμανοί κατέκτησαν το Ιράκ και τη Βαγδάτη. Για να γιορτάσει ο σουλτάνος Μουράτ Δ΄ (1623-1640) τη νίκη του έχτισε αυτό το κιόσκι. 1638-1639.

11.5

Σκηνή που ανήκε σε Οθωμανό αξιωματούχο. Την άφησαν οι Οθωμανοί στη Βιέννη, όταν την πολιορκήσαν το 1683. Οι Οθωμανοί πολιορκήσαν τη Βιέννη, την πρωτεύουσα της Αυστρίας, δύο φορές (το 1529 και το 1683), αλλά και τις δύο δεν μπόρεσαν να την καταλάβουν. Δεύτερο μισό 17ου αιώνα, Βιέννη (Αυστρία), Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης.

11.6

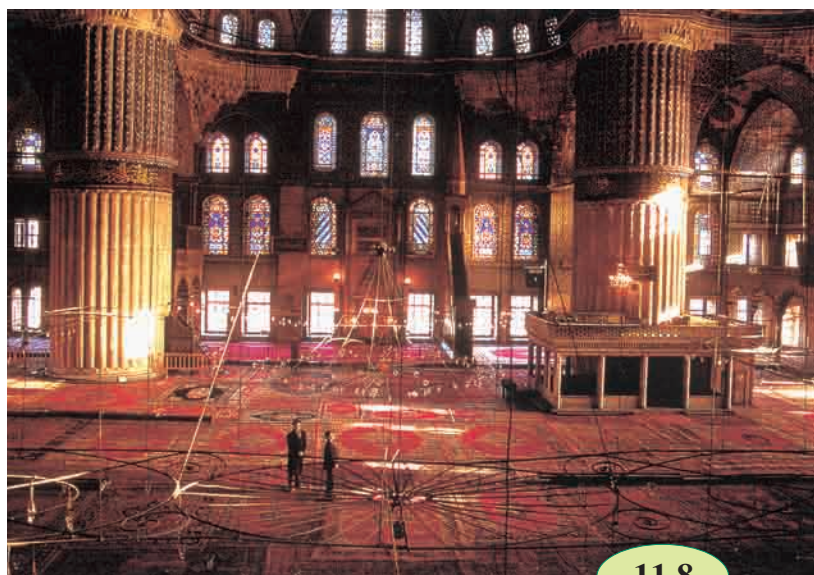
Επειδή το οθωμανικό κράτος χρειαζόταν χρήματα για τους πολέμους:

- ▶ Έβαλε νέους, πιο μεγάλους φόρους στους αγρότες. Αυτοί όμως δεν μπορούσαν να τους πληρώνουν και συχνά ξεσηκώνονταν.
- ▶ Άρχισε να νοικιάζει τα κρατικά εισοδήματα (φόρους από την κρατική γη και άλλα σουλτανικά εισοδήματα) σε αξιωματούχους και σε πλούσιους ιδιώτες.
- ▶ Υποτίμησε το ακσέ, έκανε δηλαδή φτηνότερο το ασημένιο νόμισμα, με το οποίο πληρώνονταν πολλοί κρατικοί αξιωματούχοι. Αυτοί άρχισαν να έχουν οικονομικά προβλήματα και έκαναν εξεγέρσεις. Η υποτίμηση και η ακρίβεια χτύπησαν κυρίως τους μικρούς τιμαριούχους (που είχαν λίγα εισοδήματα) και τους στρατιωτικούς που έπαιρναν μισθό (όπως οι γενίτσαροι).

Για τους γενίτσαρους μιλήσαμε στη σ. 128.

11.7

11.8

Το τζαμί που έχτισε ο σουλτάνος Αχμέτ Α΄ (1603–1617) στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία). Είναι από τα λίγα μεγάλα δημόσια έργα που γίνονται αυτή την περίοδο. Το τζαμί βρίσκεται απέναντι από την Αγία Σοφία και ακολουθεί την οθωμανική αρχιτεκτονική της προηγούμενης περιόδου. Στο εσωτερικό (εικόνα 11.8) είναι διακοσμημένο κυρίως με μπλε πλακάκια τύπου Ιζνίκ. Γι' αυτό έγινε γνωστό και ως Μπλε Τζαμί. 1610–1627.

Οι γενίτσαροι

Από τα τέλη του 16ου αιώνα οι γενίτσαροι άρχισαν να γίνονται περισσότεροι και η επιρροή τους μεγάλωσε. Έκαναν εξεγέρσεις και ζητούσαν από το κράτος μεγαλύτερο μισθό, που όμως εκείνο δεν μπορούσε να τους τον πληρώσει. Γι' αυτό, τους άφησε να έχουν και άλλες δραστηριότητες εκτός από τις στρατιωτικές.

Σιγά σιγά έγιναν και άλλες αλλαγές στους γενίτσαρους: μπορούσαν πια να παντρεύονται. Τότε, για να εξασφαλίσουν οικονομικά τις οικογένειές τους, απαιτούσαν περισσότερα. Στα μέσα περίπου του 17ου αιώνα, οι γενίτσαροι πέτυχαν να καταργήσουν το παιδομάζωμα και να γίνουν γενίτσαροι σχεδόν μόνο τα παιδιά τους.

11.9

Γενίτσαροι οπλισμένοι με τόξα. Τέλη 17ου αιώνα. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

Από τα τέλη του 16ου αιώνα, ο **πληθυσμός** στην Οθωμανική Αυτοκρατορία **μειώνεται**, κυρίως στις ευρωπαϊκές της περιοχές. Με τους πολέμους και την αναρχία, πολλοί σκοτώθηκαν, ο αγροτικός πληθυσμός λιγόστεψε και η παραγωγή μειώθηκε. Παράλληλα τα αγροτικά προϊόντα γίνονταν όλο και πιο ακριβά. Οι άνθρωποι γεννούσαν λιγότερα παιδιά και τρέφονταν χειρότερα από πριν. Πολλοί πέθαιναν από επιδημίες, ιδίως από την πανούκλα, και αρκετοί έφευγαν σε άλλες περιοχές, όπου θα ήταν πιο ασφαλείς.

11.10

Η οικονομική και η κοινωνική κρίση επηρέασε και τη διοίκηση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από τα τέλη του 16ου και όλο το 17ο αιώνα το οθωμανικό κράτος κυβερνούν συνήθως **ανίσχυροι σουλτάνοι**. Την πραγματική εξουσία έχουν στα χέρια τους διάφοροι αξιωματούχοι στο παλάτι. Σκοπός τους είναι να την κρατήσουν όσο πιο πολύ μπορούν και να πλουτίσουν με κάθε τρόπο. Έτσι αρχίζει στο οθωμανικό κράτος η **διαφθορά στην κεντρική διοίκηση** και στη **δικαιοσύνη**.

Ο Μουράτ Δ΄ ήταν από τους λίγους σουλτάνους που πήραν μέτρα για να σταματήσει η εξασθένηση και η διαφθορά στη διοίκηση. 19ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Μουσείο Ισλαμικών και Τουρκικών Τεχνών.

11.11

Φιρμάνι του σουλτάνου Μεχμέτ Δ΄ (1648–1687). 16–25 Ιανουαρίου 1678, Άγιο Όρος, Αρχείο Μονής Ιβήρων.

Για τις ανακαλύψεις μιλήσαμε στις σ. 158–162.

Οι πόλεις και το εμπόριο

Μετά τις ανακαλύψεις, οι έμποροι από τη δυτική Ευρώπη μπορούσαν να κάνουν εμπόριο με τις Ινδίες και την Κίνα χωρίς να περνούν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Έτσι όμως το οθωμανικό κράτος έχανε τους φόρους που παλιότερα έπαιρνε από αυτό το εμπόριο.

11.12

Ύστερα από ειδικές συμφωνίες, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έδωσε σε εμπόρους από ευρωπαϊκά κράτη προνόμια, για να εμπορεύονται στα εδάφη της. Οι συμφωνίες αυτές λέγονται **διομολογήσεις**. Με τις διομολογήσεις οι ξένοι έμποροι μπορούσαν να φέρνουν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία βιοτεχνικά προϊόντα από τις χώρες τους ή πολύτιμα προϊόντα από τις Ινδίες, την Κίνα και την Αμερική, πληρώνοντας λιγότερους φόρους.

Χαρακτικό με την Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), την πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 16ος – 17ος αιώνας, Αθήνα Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

11.13

11.14

Χαρακτικό με την Τραπεζούντα (Τουρκία), ένα από τα σημαντικά λιμάνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Μαύρη Θάλασσα. Από βιβλίο που εκδόθηκε το 1717.

Χαρακτικό με τη Θεσσαλονίκη, ένα από τα σημαντικά λιμάνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Βαλκανική χερσόνησο. Από βιβλίο που εκδόθηκε το 1688.

Το 17ο αιώνα οι οθωμανικές πόλεις συνεχίζουν να είναι σημαντικά οικονομικά κέντρα. Ισχυρά είναι πλέον εκεί κάποια **κοινωνικά στρώματα που γίνονται πλούσια** με διάφορα μέσα: νοικιάζουν κρατικούς φόρους, εκμεταλλεύονται μεγάλες εκτάσεις στην ύπαιθρο, εξάγουν (αν και επίσημα απαγορεύεται) από την Οθωμανική Αυτοκρατορία αγροτικά προϊόντα και σε συνεργασία με Ευρωπαίους εμπόρους εισάγουν βιοτεχνικά και άλλα προϊόντα. Σιγά σιγά παίρνουν σημαντικές θέσεις και στη διοίκηση. Στο εμπόριο με το εξωτερικό σημαντική θέση έχουν ορθόδοξοι και Αρμένιοι έμποροι.

Για τις
συντεχνίες
στην
Οθωμανική
Αυτοκρατορία
μιλήσαμε στη
σ. 132.

Οι αλλαγές αυτές άρχισαν να δημιουργούν προβλήματα και στις οθωμανικές συντεχνίες, που δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν ούτε τους ξένους ούτε τους ντόπιους μεγαλέμπορους, γιατί τα προϊόντα από το εξωτερικό ήταν καλύτερα σε ποιότητα και πολλές φορές φτηνότερα. Από την κρίση στις οθωμανικές συντεχνίες **ωφελήθηκαν κάποιοι ορθόδοξοι**, Αρμένιοι και Εβραίοι έμποροι, που είχαν επαφές με εμπόρους από την Ευρώπη.

Μικρογραφίες που δείχνουν τις συντεχνίες να παρελαύνουν στην Κωνσταντινούπολη. Στην εικόνα 11.15 γενική άποψη της παρέλασης. Στην 11.16 η συντεχνία των φουρνάρηδων, στην 11.17 η συντεχνία των ζαχαροπλαστών (διάφορα γλυκά παρουσιάζονται σαν πουλιά και ζώα). Στην 11.18 η συντεχνία των εμπόρων μπαχαρικών (αριστερά αναπαράσταση καφεκοπτείου. Το καράβι συμβολίζει τα ταξίδια σε μακρινές χώρες απ' όπου έρχονται τα μπαχαρικά) και στην 11.19 η συντεχνία των ναυπηγών (καράβια, μικρά και μεγάλα μέσα σε λίμνες). 1720, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

11.15

11.16

Για τις
θρησκευτικές
κοινότητες
μιλήσαμε στη
σ. 125.

B. Το οθωμανικό κράτος και οι ζιμήδες

Όπως είδαμε όλοι οι ζιμήδες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ζούσαν οργανωμένοι σε **θρησκευτικές κοινότητες**.

Από τα τέλη του 16ου αιώνα όλο και πιο πολλοί μουσουλμάνοι έβλεπαν με εχθρότητα τους ζιμήδες γιατί:

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να χάνει στους πολέμους με τα ευρωπαϊκά χριστιανικά κράτη.

Η θέση τους έπαψε να είναι καλύτερη, γιατί τώρα είχαν και αυτοί οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, ενώ αρκετοί ζιμήδες απέκτησαν μεγάλο πλούτο και δύναμη.

Διάφοροι χριστιανικοί πληθυσμοί υποκινούνται από τα χριστιανικά κράτη και κάνουν εξεγέρσεις ενάντια στο οθωμανικό κράτος.

Όσο πιο πολύ το οθωμανικό κράτος παρακμάζει, τόσο πιο συχνές γίνονται οι **εξεγέρσεις** που έκαναν οι **χριστιανικοί πληθυσμοί** στη Βαλκανική χερσόνησο. Οι εξεγέρσεις αυτές συνήθως γίνονταν στις αγροτικές περιοχές και είχαν τοπικό χαρακτήρα. Σε αρκετές περιπτώσεις όμως ήταν γενικότερες και τις **υποκινούσαν τα χριστιανικά ευρωπαϊκά κράτη** που βρίσκονταν σε πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, για να της προκαλέσουν πιο μεγάλες δυσκολίες. Από την άλλη, οι χριστιανικοί πληθυσμοί της περιοχής πίστευαν ότι η ζωή τους θα γινόταν καλύτερη αν τους κυβερνούσαν χριστιανοί ηγεμόνες. Εξεγέρσεις ενάντια στην οθωμανική εξουσία έκαναν και **μουσουλμάνοι**, συνήθως για να αντιδράσουν στους μεγάλους φόρους που πλήρωναν.

Το 17ο αιώνα πολλοί ζιμήδες **έγιναν μουσουλμάνοι** με τη θέλησή τους, γιατί πίστευαν ότι έτσι θα ζούσαν καλύτερα. Άλλοι όμως, κυρίως χριστιανοί, αναγκάστηκαν να γίνουν μουσουλμάνοι **με τη βία**.

Αν και πολλοί ζιμήδες είχαν δυσκολίες εκείνη την εποχή, αρκετοί **μπόρεσαν να ωφεληθούν**, όπως έκαναν άλλωστε και αρκετοί μουσουλμάνοι: μπήκαν στην οθωμανική διοίκηση (κεντρική και επαρχιακή) και απέκτησαν δύναμη και πλούτο.

11.17

11.18

11.19

Γ. Οι ορθόδοξοι ζιμηδες

Για το Οικουμενικό Πατριαρχείο μιλήσαμε στη σ. 137.

Το 17ο αιώνα το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποκτά όλο και περισσότερη δύναμη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Ορθόδοξη Εκκλησία και ειδικότερα το Οικουμενικό Πατριαρχείο διατήρησαν την ορθόδοξη πίστη σε πολλούς πληθυσμούς και στήριξαν την εκπαίδευση, κυρίως στην ελληνική γλώσσα.

Η επιγραφή για την ανοικοδόμηση του πατριαρχικού ναού του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι μετά την πυρκαγιά του 1720. Στο τέλος της επιγραφής διαβάζουμε την ημερομηνία: «αψκ Δεκεμβρίου 1η», δηλαδή 18 Δεκεμβρίου 1728, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), πατριαρχικός ναός Αγίου Γεωργίου.

11.21

Οι οικουμενικοί πατριάρχες και οι άλλοι ανώτατοι ορθόδοξοι κληρικοί ήταν αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους και είχαν **προνόμια**, **εξουσίες** και **εισοδήματα**. Από τα τέλη του 16ου αιώνα τα ευρωπαϊκά κράτη κατάλαβαν ότι, για να επηρεάζουν την πολιτική κατάσταση μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, έπρεπε να επηρεάζουν και τους ορθόδοξους, που ήταν οι περισσότεροι ζιμηδες στο οθωμανικό κράτος. Γι' αυτό απέκτησαν στενές σχέσεις με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο ασκούσε **σημαντική πολιτική επιρροή**.

Όμως το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε μεγάλα **οικονομικά προβλήματα**. Οι Οθωμανοί αξιωματούχοι αλλά και οι ισχυροί ορθόδοξοι, για να εισπράττουν όλο και περισσότερα χρήματα, ανέβαζαν και κατέβαζαν από το θρόνο τους πατριάρχες και μητροπολίτες πολύ συχνά. Οι ανώτατοι κληρικοί πλήρωναν στην Υψηλή Πύλη όλο και πιο **μεγάλα δασύματα** για να πάρουν την εξουσία τους. Έτσι όμως ήταν εξαρτημένοι.

Για τα δασύματα μιλήσαμε στη σ. 136.

Από τα τέλη του 16ου αιώνα μεγάλο πρόβλημα για την Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν και η **διάδοση της ουνίας**: η Καθολική Εκκλησία προσπαθούσε να κάνει καθολικούς τους ντόπιους χριστιανούς. Όσοι από αυτούς άλλαζαν δόγμα ονομάζονταν **ουνίτες**. Οι ουνίτες μπορούσαν να κάνουν τις λειτουργίες στη γλώσσα τους και σύμφωνα με τις παραδόσεις τους, αλλά έπρεπε να αναγνωρίζουν τον πάπα ως αρχηγό της Εκκλησίας. Συχνά οι πατριάρχες για να σταματήσουν την ουνία και τις επεμβάσεις της Καθολικής Εκκλησίας ζητούσαν **βοήθεια από την οθωμανική εξουσία**.

11.22

Ξυλογραφία με έναν οικουμενικό πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, από βιβλίο που εκδόθηκε το 1639.

Αναλόγιο από τον πατριαρχικό ναό του Αγίου Γεωργίου στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία) και κάτω λεπτομέρεια από τη διακόσμησή του, όπου φαίνονται οι επιρροές από την οθωμανική τέχνη. 17ος αιώνας.

11.23

Από την άλλη, μερικοί ορθόδοξοι μητροπολίτες και επίσκοποι ήθελαν να ενωθεί η Ορθόδοξη με την Καθολική Εκκλησία. Γι' αυτό είχαν επαφές με την Καθολική Εκκλησία. Κάποιοι μάλιστα έπαιρναν μέρος σε εξεγέρσεις ενάντια στους Οθωμανούς. Το 17ο αιώνα μάλιστα ορισμένοι πατριάρχες, που θεωρήθηκαν εχθροί του οθωμανικού κράτους, εκτελέστηκαν.

Σάκος (ρούχο που φορούσαν οι ανώτατοι κληρικοί) του οικουμενικού πατριάρχη Διονύσιου Δ'. Δεύτερο μισό του 17ου αιώνα, Άγιο Όρος, Μονή Ιβήρων.

Οι Φαναριώτες

Στα μέσα του 17ου αιώνα εμφανίζονται οι **Φαναριώτες**, που αρχίζουν σιγά σιγά να ελέγχουν τους ορθόδοξους πληθυσμούς. Ήταν ορθόδοξοι που κατάγονταν από διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ήταν συνήθως πλούσιοι και μορφωμένοι, μιλούσαν ελληνικά και ζούσαν όπως οι Οθωμανοί αξιωματούχοι. Λέγονται έτσι γιατί ζούσαν στη συνοικία **Φανάρι** της Κωνσταντινούπολης. Αν και οι Φαναριώτες ήταν δέκα έως δώδεκα οικογένειες, ονομάζουμε έτσι και όσους βρίσκονταν δίπλα ή υπηρετούσαν τις οικογένειες αυτές.

Οι Φαναριώτες είχαν συμφέροντα στενά δεμένα με το οθωμανικό κράτος, από το οποίο έπαιρναν εξουσία, δύναμη και πλούτο. Αρχισαν να γίνονται **Διερμηνείς της Πύλης** και **Διερμηνείς του Στόλου**. Για να αποκτήσουν τα **αξιώματα** αυτά, οι Φαναριώτες έπρεπε να είναι πλούσιοι και μορφωμένοι. Έτσι μάθαιναν όχι μόνο τις γλώσσες που μιλούσαν στην Ευρώπη, αλλά και αρχαία ελληνικά, λατινικά, τουρκικά, και συχνά αραβικά και περσικά.

Οι Φαναριώτες ήταν πολύ ισχυροί και μπορούσαν να επηρεάζουν και το Πατριαρχείο, δανείζοντας χρήματα σε ανώτατους κληρικούς. Οι Φαναριώτες και ο κύκλος τους ήταν από τους λίγους μορφωμένους ορθοδόξους την εποχή αυτή.

Οι αυτόνομες κοινότητες

Για τις αυτόνομες κοινότητες μιλήσαμε και στις σ. 128-129.

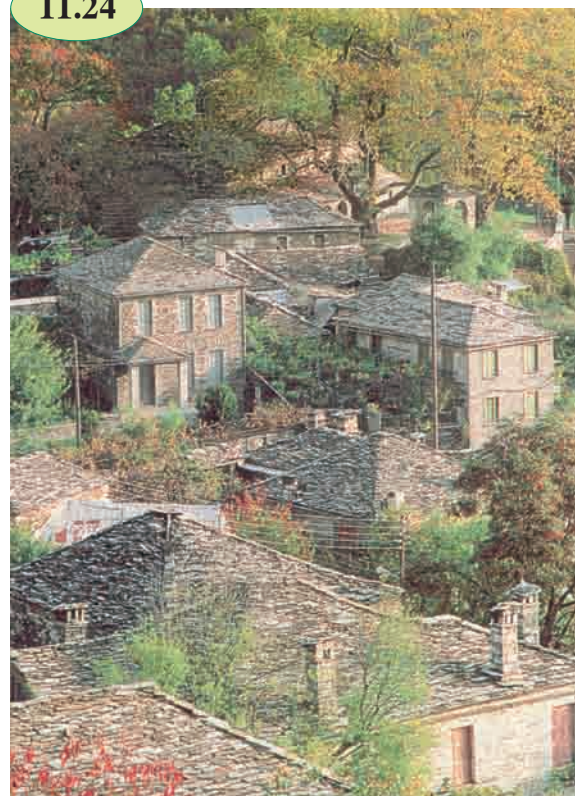
Όσο η κεντρική διοίκηση εξασθενίζει, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αναπτύσσονται σε ορισμένες περιοχές περισσότερες **αυτόνομες κοινότητες**, δηλαδή χωριά ή ομάδες χωριών που είχαν αποκτήσει σχετική αυτονομία από την οθωμανική διοίκηση. Στον ελλαδικό χώρο τέτοιες σημαντικές ορθόδοξες κοινότητες υπήρχαν, για παράδειγμα, στις Κυκλάδες και στα περισσότερα

Δωδεκάνησα, σε ορεινά χωριά στην Ήπειρο, στο Πήλιο, στη Χαλκιδική.

Ο τρόπος που διοικούνταν οι κοινότητες και η αυτονομία που είχαν **διέφεραν** από τόπο σε τόπο.

Το χωριό Μικρό Πάπιγκο στην Ήπειρο όπως είναι σήμερα. Το Μικρό Πάπιγκο είναι ένα από τα Ζαγοροχώρια, μια ομάδα χωριών στην Ήπειρο που αποτελούσαν αυτόνομη κοινότητα.

11.24

11.25

Το χωριό Μακρινίτσα στο Πήλιο (Θεσσαλία) όπως είναι σήμερα. Η Μακρινίτσα ήταν μια από τις αυτόνομες κοινότητες στο Πήλιο.

Τις κοινότητες διοικούσαν ντόπιοι τοπικοί άρχοντες, οι **προεστοί**. Προεστοί γίνονταν για ένα χρόνο, **με τη συγκατάθεση των κατοίκων**, αφού δηλαδή συμφωνούσαν και οι κάτοικοι, οι πιο ηλικιωμένοι άντρες και όσοι ανήκαν στις ισχυρές οικογένειες του κάθε τόπου. Η επιλογή τους επικυρωνόταν από την τοπική οθωμανική διοίκηση.

Οι προεστοί εκπροσωπούσαν την κοινότητα απέναντι στην οθωμανική εξουσία. Φρόντιζαν να διατηρούν την τάξη στην κοινότητά τους και γι' αυτό είχαν δικαστικές αρμοδιότητες. Όμως η πιο σημαντική εξουσία τους ήταν **να μοιράζουν και να εισπράττουν τους φόρους** που έπρεπε να πληρώνει η κοινότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Σιγά σιγά οι προεστοί έγιναν μια **τοπική αριστοκρατία**. Συχνά **δεν πλήρωναν φόρους** ή πλήρωναν λιγότερους από τους υπόλοιπους. Συγκέντρωναν πλούτο (πολλοί απ' αυτούς ήταν και έμποροι) και μπορούσαν να νοικιάζουν τους φόρους

της περιοχής και να δανείζουν με τόκο στην κοινότητα όταν υπήρχαν οικονομικές δυσκολίες. Πολλές φορές μάλιστα οι ντόπιοι κάτοικοι ήταν δυσαρεστημένοι και διαμαρτύρονταν στην οθωμανική εξουσία για τον τρόπο που διοικούσαν οι προεστοί.

11.26

Οι κλέφτες και οι αρματολοί

Το 17ο αιώνα η αναρχία, η διαφθορά στη διοίκηση και τα οικονομικά προβλήματα έκαναν όλο και περισσότερους χριστιανούς (αλλά και μουσουλμάνους) ραγιάδες να φεύγουν στα βουνά και να γίνονται «παράνομοι». Εκεί έφτιαξαν μικρές ένοπλες ομάδες και έκαναν επιθέσεις ενάντια σε μουσουλμάνους και χριστιανούς εμπόρους και αξιωματούχους. Παράλληλα πίεζαν την οθωμανική διοίκηση να τους δώσει τοπική στρατιωτική εξουσία. Αυτοί οι «παράνομοι» χριστιανοί λέγονται **κλέφτες** στο νότιο ελλαδικό χώρο και **χαϊντούκοι** στη βόρεια Βαλκανική χερσόνησο.

Η οθωμανική εξουσία, επειδή δεν μπορούσε πια να πληρώνει μισθούς ή να δίνει τιμάρια σε στρατιωτικούς, έβαζε ντόπιους ένοπλους (μουσουλμάνους και χριστιανούς) να πολεμούν τους κλέφτες και να φροντίζουν για την τάξη. Ανάμεσα σ' αυτά τα στρατιωτικά σώματα ιδιαίτερα ισχυροί έγιναν οι **αρματολοί**, που ήταν κυρίως χριστιανοί.

Η περιοχή που προστάτευαν οι αρματολοί από τους κλέφτες λεγόταν **αρματολίκι**. Κάθε σώμα αρματολών είχε τον αρχηγό του, τον **καπετάνιο**, τα **πρωτοπαλικάρα** και στρατιώτες, που λέγονταν παλικάρια. Οι αρματολοί έπαιρναν για αμοιβή ειδικούς φόρους από τους κατοίκους στην περιοχή που προστάτευαν, ενώ οι ίδιοι δεν πλήρωναν φόρους. Με τον καιρό οι καπετάνιοι απέκτησαν μεγάλη στρατιωτική, κοινωνική και οικονομική δύναμη. Είχαν επαφές αλλά και συγκρούσεις με τους προεστούς και τις οθωμανικές αρχές της περιοχής. Συχνά εισέπρατταν οι ίδιοι τους φόρους και τους έδιναν στο κράτος και έκαναν μεγάλες περιουσίες, κυρίως από την κτηνοτροφία και το δανεισμό χρημάτων. Επειδή ήταν ισχυροί, πολλές φορές φορολογούσαν τον ντόπιο πληθυσμό όπως εκείνοι ήθελαν και, αντί να κυνηγούν τους κλέφτες, συνεργάζονταν μαζί τους.

Ακουαρέλα του ζωγράφου Καρλ Χάαγκ που εικονίζει αρματολό. 1861, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη.

Οι παροικίες

Από τα τέλη του 16ου αιώνα, καθώς αναπτύσσεται το εμπόριο ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τις ευρωπαϊκές χώρες, πολλοί πλούσιοι ορθόδοξοι υπήκοοι του σουλτάνου εγκαταστάθηκαν σε ευρωπαϊκά εδάφη ως έμποροι και ίδρυσαν **παροικίες**. Οι έμποροι των παροικιών **βοήθησαν οικονομικά** τις περιοχές απ' όπου κατάγονταν και τις **επηρέασαν πολιτιστικά**. Από τις παροικίες άρχισαν να έρχονται στη Βαλκανική χερσόνησο στοιχεία από τον πολιτισμό της δυτικής Ευρώπης.

Οι παροικίες είχαν τη δική τους διοίκηση, αλλά τις εξουσίαζε ο ντόπιος ηγεμόνας, από τον οποίο συχνά έπαιρναν προνόμια. Από το 17ο αιώνα ορθόδοξοι έμποροι (κυρίως ελληνικής, σερβικής και βλάχικης καταγωγής) ίδρυσαν παροικίες στη Βλαχία και στη Μολδαβία, στην Ουγγαρία, στην Πολωνία και αλλού, στις πόλεις απ' όπου περνούσαν τα εμπορικά καραβάνια στην ανατολική και στην κεντρική Ευρώπη. Ορθόδοξες παροικίες είχαν ιδρυθεί και παλιότερα, το 16ο αιώνα κυρίως, στις πόλεις της Ιταλικής χερσονήσου (Λιβόρνο, Αγκόνα). Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η **ορθόδοξη παροικία στη Βενετία**.

Στις παροικίες δε ζούσαν μόνο έμποροι, αλλά και **άλλοι επαγγελματίες**, όπως τεχνίτες, βιοτέχνες, υπηρέτες κ.ά. Πολλοί ορθόδοξοι από τις παροικίες έκαναν συχνά **δωρεές** για κοινωφελή έργα (έργα δηλαδή που ωφελούσαν όλο τον κόσμο) στις περιοχές απ' όπου κατάγονταν: για παράδειγμα, έδιναν χρήματα για να χτιστούν σχολεία, αλλά και υποτροφίες σε νέους από τον τόπο τους για να σπουδάσουν στη δυτική Ευρώπη. Μαζί με τους ανθρώπους και τα εμπορεύματα περνούσαν στους ορθοδόξους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι **ιδέες** και οι **επιστημονικές ανακαλύψεις** από τη δυτική Ευρώπη.

Η εκπαίδευση, τα γράμματα και οι τέχνες

Από τα τέλη του 16ου αιώνα αρχίζουν να καλλιεργούνται τα γράμματα και η εκπαίδευση στους ορθοδόξους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Εκκλησία έχει ακόμη τον πρώτο λόγο στην εκπαίδευση, αλλά σχολεία αρχίζουν να ιδρύουν και ισχυροί ορθόδοξοι που δεν ήταν κληρικοί. Τα περισσότερα κείμενα γράφονται στα ελληνικά. Οι επαφές με τη δυτική Ευρώπη είναι πιο πολλές από παλιότερα. Δημιουργείται μια νέα ομάδα από μορφωμένους (κυρίως κληρικοί και Φαναριώτες) που σπουδάζουν σε ιταλικές πόλεις. Κάποιοι επηρεάζονται από την Αναγέννηση και προσπαθούν να **ξεχωρίσουν την επιστήμη από τη θεολογία**.

Χαλκογραφία με τη Βουδαπέστη, την πρωτεύουσα της σημερινής Ουγγαρίας, που είναι χτισμένη στις όχθες του ποταμού Δούναβη. Στη Βουδαπέστη υπήρχε μια σημαντική ορθόδοξη παροικία. 1687, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

11.28

11.29

Στην εικόνα 11.28 το μπροστινό εξώφυλλο Ευαγγελίου που εικονίζει την Ανάσταση του Χριστού και στη 11.29 το πίσω (οπισθόφυλλο) με τη Σταύρωση του Χριστού. 1671, Άγιο Όρος, Μονή Σίμωνος Πέτρας.

Στα τέλη του 16ου αιώνα το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως για πρώτη φορά φροντίζει να **ιδρύσει σχολεία** για τη **θρησκευτική εκπαίδευση**. Σχολεία ίδρυσαν και αρκετοί πλούσιοι ορθόδοξοι (κυρίως έμποροι) σε διάφορες περιοχές. Από το 17ο αιώνα όλο και πιο πολλοί ορθόδοξοι μαθαίνουν γράμματα. Η Εκκλησία όμως είναι αρνητική σε πολλές νέες φιλοσοφικές και επιστημονικές θεωρίες που έρχονται από την Ευρώπη. Παρ' όλα αυτά, οι κληρικοί που σπούδαζαν στην Ευρώπη προσπαθούσαν να διαδώσουν και τη μη θρησκευτική εκπαίδευση. Ωστόσο οι **επιστήμες δεν αναπτύσσονται** ιδιαίτερα. Από τους πρώτους λόγιους της εποχής ήταν ο **Μελέτιος Πηγάς (1549–1602)** και ο **Κύριλλος Λούκαρης (1572–1638)**.

Η εκπαίδευση αφορούσε μόνο τα αγόρια και χωριζόταν

στον κατώτερο κύκλο: μάθαιναν ανάγνωση, γραφή από θρησκευτικά βιβλία, καθώς και λίγη αριθμητική. Δάσκαλοι ήταν συνήθως κληρικοί που δίδασκαν στις εκκλησίες ή στα μοναστήρια.

στον ανώτερο κύκλο: μάθαιναν γραμματική, σύνταξη και κείμενα από αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Σε πολύ λίγα σχολεία δίδασκαν φιλοσοφία, μαθηματικά και άλλες επιστήμες. Τα περισσότερα σχολεία δε λειτουργούσαν συνέχεια, παρά μόνο όσο υπήρχαν δάσκαλοι ή τα χρήματα για να πληρωθούν.

Τα αγόρια μπορούσαν επίσης να μάθουν γράμματα στο σπίτι από κάποιο συγγενή ή γνωστό της οικογένειας. Αν η οικογένεια ήταν πλούσια (όπως οι Φαναριώτες) πλήρωνε δάσκαλο στο σπίτι. Με αυτό τον τρόπο μπορούσαν να μάθουν γράμματα και κάποια κορίτσια.

Πάντως στο μεγαλύτερο μέρος της Βαλκανικής χερσονήσου η εκπαίδευση, τα γράμματα και οι επιστήμες ήταν ακόμη σε πολύ κακή κατάσταση. Αντίθετα στη Μολδαβία και στη Βλαχία, που ήταν αυτόνομες και είχαν πιο πολλές επαφές με τη δυτική Ευρώπη, ιδρύθηκαν από το 17ο αιώνα τυπογραφεία. Τα τυπογραφεία αυτά έβγαζαν βιβλία στα ρουμανικά και στα ελληνικά. Στη Βλαχία μάλιστα ιδρύθηκε και μια ανώτερη σχολή, η **Ακαδημία του Βουκουρεστίου (1689)**.

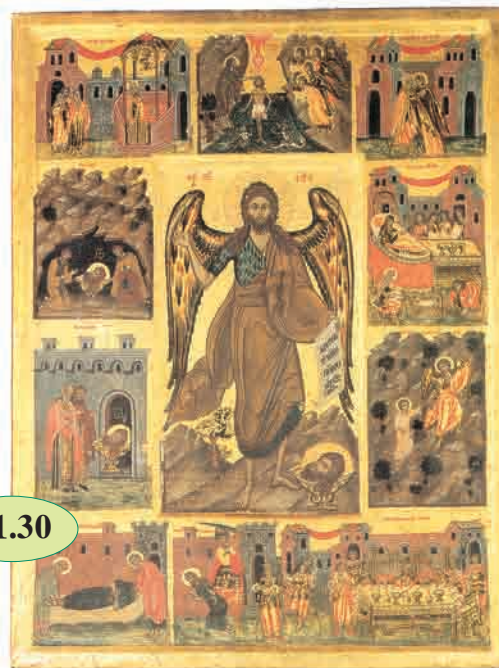
Για τη Μολδαβία και τη Βλαχία θα μιλήσουμε στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου.

Την περίοδο αυτή τα πιο πολλά πεζά κείμενα είναι εκκλησιαστικά. Αρχίζουν όμως να τυπώνονται και λογοτεχνικά έργα. Τα πιο σημαντικά από αυτά γράφονται στα ελληνικά. Όλοι όμως οι ορθόδοξοι έχουν τη δική τους **προφορική λογοτεχνία**, που απαγγέλλουν ή τραγουδούν στις γλώσσες τους (όπως στα ελληνικά, στα αλβανικά, στα βουλγάρικα, στα σέρβικα και στα τουρκικά).

Οι ορθόδοξοι λόγιοι της εποχής γράφουν κυρίως κείμενα με θρησκευτικό περιεχόμενο. Ιδιαίτερα καλλιεργήθηκε το **κήρυγμα**, δηλαδή κείμενα σε δημόδη συνήθως γλώσσα, που συμβουλευούν τους ορθοδόξους για διάφορα θέματα. Από το 16ο αιώνα κυκλοφορούν ερωτικά μυθιστορήματα, διάφορες ιστορίες (όπως για το **Μέγα Αλέξανδρο**), προφητείες κ.ά. Τα βιβλία αυτά τα διάβαζε φωναχτά κάποιος που ήξερε ανάγνωση και οι υπόλοιποι άκουγαν.

Ξεχωριστή θέση είχε για τους ορθοδόξους η **προφορική λαϊκή λογοτεχνία**. Ιστορίες, παραμύθια, παροιμίες, ποιήματα και κυρίως δημοτικά τραγούδια περνούσαν από στόμα σε στόμα. Η προφορική λαϊκή λογοτεχνία άρχισε να καταγράφεται από τα τέλη του 18ου αιώνα.

Στη **ζωγραφική** (εικόνες και τοιχογραφίες) υπάρχουν διαφορές από τόπο σε τόπο. Γενικά κυριαρχεί η **κρητική σχολή**, που όμως βρίσκεται πια στην παρακμή της. Παράλληλα, σε αρκετές περιοχές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία εμφανίζονται πολλά τοπικά εργαστήρια. Ιδιαίτερα ακμάζουν τα εργαστήρια στην Ήπειρο και στη δυτική Μακεδονία. Σημαντική ανάπτυξη έχει και η **λαϊκή ζωγραφική**: καλλιτέχνες, κυρίως από αγροτικές περιοχές, ζωγραφίζουν προσωπογραφίες και σκηνές από την καθημερινή ζωή.

11.30

Εικόνα με τον άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο. Στο κέντρο εικονίζεται ο άγιος και γύρω του σκηνές από τη ζωή του. 1696, Άγιο Όρος, Μονή Δοχειαρίου.

11.31

11.32

Λεπτομέρειες από τοιχογραφία στην εκκλησία της Γέννησης στο Αρμπανάσι της σημερινής Βουλγαρίας. Στην εικόνα 11.31 λεπτομέρεια από την Γέννηση του Χριστού και στην 11.32 γυναίκες που χορεύουν. 1649.

Από τα τέλη του 17ου αιώνα χτίζονται σε ορισμένες περιοχές **μεγαλύτερες εκκλησίες**, που χωράνε περισσότερους πιστούς. Οι εκκλησίες αυτές είναι βασιλικές, που συχνά επηρεάζονται από την οθωμανική τέχνη. Εξάλλου, πολλοί ορθόδοξοι αρχιτέκτονες και εργάτες έχτιζαν τζαμιά και άλλα μουσουλμανικά δημόσια κτίρια και δημόσιες βρύσες (κρήνες). Σε άλλες περιοχές (όπως στην Κρήτη) υπάρχουν πολλές βενετικές επιδράσεις στην αρχιτεκτονική των μνημείων.

11.33

Η εκκλησία των αγίων Αρχαγγέλων στο Αρμπανάσι στη σημερινή Βουλγαρία. Η εκκλησία είναι βασιλική. 17ος - 18ος αιώνας.

Ποτήρι φτιαγμένο από το κέλφος ινδικής καρύδας. Έχει διακόσμηση από επιχρυσωμένο ασήμι. 17ος αιώνας, Άγιο Όρος, Μονή Διονυσίου.

11.34

Η θρησκευτική **μικροτεχνία** (μεταλλοτεχνία, ξυλογλυπτική, κεντητική) επηρεάζεται πολύ από τη λαϊκή και την οθωμανική τέχνη. Στα τέλη του 17ου αιώνα εμφανίζεται και η **χαλκογραφία**.

Η **λαϊκή τέχνη** ακολουθεί τις τοπικές παραδόσεις, αλλά επηρεάζεται σημαντικά και από την αραβοϊσλαμική τέχνη. Οι επιδράσεις αυτές φαίνονται στην **υφαντική** (μεταξωτά και χρυσοϋφαντα υφάσματα), στην **κεντητική** (τσεβρέδες), στην **κεραμική** και στην **ξυλογλυπτική**.

Η **λαϊκή μουσική** διαφέρει από τόπο σε τόπο και στηρίζεται στις τοπικές παραδόσεις, αλλά επηρεάζεται και από άλλους λαούς. Πρόκειται κυρίως για τη μουσική των δημοτικών τραγουδιών. Στην Κωνσταντινούπολη υπάρχουν ορθόδοξοι συνθέτες που γράφουν μουσική για την οθωμανική Αυλή. Ανήκουν στον κύκλο των Φαναριωτών, επηρεάζονται από την οθωμανική μουσική και οι σίχοι τους είναι στα ελληνικά και στα τουρκικά. Τα τραγούδια αυτά λέγονται **φαναριώτικα**.

11.35

Ποιμαντική ράβδος του Νεόφυτου, που ήταν μητροπολίτης στην Αδριανούπολη (1653-1658). Η ράβδος, που είναι διακοσμημένη με πολύτιμες πέτρες και σμάλτο, κατασκευάστηκε μάλλον στην Κωνσταντινούπολη. Μέσα 17ου αιώνα, Αθήνα, Βυζαντινό Μουσείο.

11.36

Κέντημα από τη Σκύρο, με τον άγιο Γεώργιο να σκοτώνει το δράκο. 17ος αιώνας, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη.

11.37

Σφαιρικό στέμμα πολυελαίου με εγχάρακτο διάκοσμο. 17ος αιώνας, Αθήνα, Βυζαντινό Μουσείο.

11.38

Δείγμα εκκλησιαστικής ξυλογλυπτικής. Το τέμπλο από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου του Κόλλα, 1690, Ζάκυνθος, Μουσείο Ζακύνθου.

11.39

Δύο πιάτα τύπου Ιζνίκ, που χρονολογούνται το 16ο-17ο αιώνα. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη.

11.40

4. Οι άλλοι ζιμηδες

Το 17ο αιώνα υπήρχαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αρκετοί **καθολικοί**. Εκτός απ' αυτούς υπήρχαν και αρκετοί **ουνίτες**.

Οι **Αρμένιοι** στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπως και οι ορθόδοξοι, συνέχισαν να έχουν για κέντρο τους την Κωνσταντινούπολη. Πολλοί Αρμένιοι είχαν οικονομικές σχέσεις με τα ευρωπαϊκά κράτη, κάποιοι σπούδασαν εκεί και άλλοι ίδρυσαν παροικίες. Οι Αρμένιοι είχαν παρόμοια προβλήματα με τους ορθοδόξους (παιδομάζωμα, εξισλαμισμοί κτλ.) και πολλοί από αυτούς **έγιναν ουνίτες**.

11.42

Χαρακτικό με Εβραία στην Κωνσταντινούπολη. 1648, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Το 17ο αιώνα οι **εβραϊκές κοινότητες** στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, που συνέχισαν να εξουσιάζονται από τους ραβίνους και τους πλούσιους Εβραίους, αρχίζουν να παρακμάζουν. Οι Εβραίοι, που ήταν παλιότερα χρήσιμοι για τις γνώσεις που είχαν φέρει από τη δυτική Ευρώπη, είχαν πια ανταγωνιστές τους χριστιανούς ζιμηδες. Επιπλέον, οι έμποροι από τη δυτική Ευρώπη προτιμούσαν τους χριστιανούς για τις επαφές και τις συναλλαγές τους στο οθωμανικό κράτος. Κάποιοι Εβραίοι πήγαν στη δυτική Ευρώπη, όπου οι οικονομικές και οι πολιτικές συνθήκες ήταν πια καλύτερες γι' αυτούς.

11.41

Για την ουνία μιλήσαμε στη σ. 190.

Ακουαρέλα του 17ου αιώνα με έναν Αρμένιο φούρναρη. Ιδιωτική Συλλογή.

11.43

Εβραϊκό βιβλίο που τυπώθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1733.

Το 18ο αιώνα η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας **συνεχίζεται**: ο σουλτάνος γίνεται όλο και πιο αδύναμος, η Αυτοκρατορία χάνει πολέμους και εδάφη, ενώ τα ευρωπαϊκά χριστιανικά κράτη γίνονται όλο και πιο ισχυρά. Την ίδια εποχή οι **ζιμηδες**, κυρίως οι ορθόδοξοι, γνωρίζουν **ιδιαίτερη ακμή**. Όλο και περισσότεροι ορθόδοξοι **πλουτίζουν από το εμπόριο**, μορφώνονται και παρακολουθούν όσα συμβαίνουν στην Ευρώπη. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία βάζει αρκετά εμπόδια σε όσους ζητούν μεγαλύτερη ελευθερία στις εμπορικές τους δραστηριότητες, ασφάλεια και συμμετοχή στην εξουσία. Έτσι όλο και περισσότεροι αρχίζουν να αμφισβητούν το σουλτάνο, αλλά και όσους είχαν μέχρι τότε την εξουσία στις ορθόδοξες κοινότητες (Ορθόδοξη Εκκλησία, Φαναριώτες, προεστοί). Παράλληλα ο **Διαφωτισμός** επηρεάζει πολλούς ορθόδοξους λογίους. Τα σχολεία γίνονται πιο πολλά, όπως και τα βιβλία που κυκλοφορούν. Στο τέλος του 18ου και στην αρχή του 19ου αιώνα προετοιμάζονται τα **επαναστατικά** κινήματα σε πολλούς χριστιανικούς λαούς στη Βαλκανική χερσόνησο, τα οποία θα οδηγήσουν στα **νέα ανεξάρτητα εθνικά κράτη** στην περιοχή.

Για το Διαφωτισμό και τα εθνικά κράτη θα μιλήσουμε αναλυτικά στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου.